

u *Efkâr ü Eş'âr-i İrec Mîrzâ ve Hânedân u Ni-yâkân-i ü*, Tahran 1342/1963; Yahyâ Âryân-pûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, Tahran 1350/1971, II, 383-419; Bânû Nusret Tecrübekâr, *Sebk-i Şî'r der 'Aşr-ı Kâcâriyye*, Tahran 1350/1971, s. 145-151; Muhammed İstî'lâmî, *Bugünkü İnan Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme* (trc. Mehmet Kanar), Ankara 1981, s. 138, 201-202; Paul Sprachman, "The Poetic of Hiyâb in the Satire of Iraz Mîrzâ", *Iran and Iranian Studies* (ed. Kambiz Eslami), Princeton 1998, s. 341-357; Muhammed Kazvînî, "İrec Mîrzâ", *Mecelle-i Yâdgâr*, III/3, Tahran, s. 39 vd.; Pervîz Sultânî, "İrec", *Mecelle-i Sühân*, VI/9, Tahran, s. 832 vd.; Ahmed Nikûhmet, "Sîrî der Zindegî ve Âşâr-ı İrec", *Vahîd*, sy. 8, Tahran 1353 hş./1974, s. 615-621; Ebû'l-Feth Hakîmiyân, "Taḥkîk-i Pîrâmûn-i Efsâne-i Zühre u Menûçîhr", *Hûner ve Merdum*, sy. 165-166, Tahran 2535, s. 49-56.

MEHMET KANAR

İREM

(مريم)

Kur'an'da sözü edilen bir kabilenin veya yerleşim merkezinin adı.

Kur'an-ı Kerim'de azgınlıkları sebebiyle helâk edilen Âd, Semûd kavimleri ve Firavun'la birlikte sadece bir yerde "direkleri olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem" (el-Fecr 89/6-14) şeklinde zikredilmektedir. Kelimenin aslının İbrânîce "Aram" olduğu ve "yüksek memleket" anlamına geldiği belirtilmektedir (Mustafavî, *et-Taḥkîk*, "el-İrem" md.; Jeffery, s. 53). Tevrat'a göre bu kelime, hem Aram veya Suriye diye adlandırılan bölgenin hem de bu bölgede yaşayan ve Ârâmîler'in atası olan kişinin adıdır (DB, I/1, s. 875-876). Aram, Akkad Kralı Naramsin'in bir yazıtında Yukarı Fırat yöresinde bir bölgeye verilmiş yer adı, milâttan önce 2000 yıllarına ait tabletlerde ise Aşağı Dicle havzasında bir şehir ismi olarak geçmektedir. Kelime sonraları Mari, Alalah ve Ugarit belgelerinde şahıs adı, Mısır belgelerinde ise yer adı olarak ortaya çıkmaktadır (DİA, III, 268-269).

Tevrat'a göre Aram, Hz. Nûh'un üç oğlundan Sâ'm'ın beşinci oğludur; kendisinin de Ūs (Uts), Hul, Geter ve Maş adında dört oğlu vardır (Tekvîn, 10/22-23). İrem kelimesini bir kişi adı kabul eden müslüman tarihçi ve müfessirler de onun şecerelerini İrem b. Sâ'm b. Nûh (Taberî, *Târîḥ*, I, 216; Mes'ûdî, I, 41) veya İrem b. Avs (Ūs) b. Sâ'm b. Nûh (Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, XXX, 111; İbn Kesîr, VIII, 394) olarak vermektedirler.

İslâm tarihçilerine göre Arap yarımadasındaki kavimlerin çoğu İrem'in soyundan gelmektedir. Ahkâf'ta yerleşmiş olan

(el-Ahkâf 46/21), kendilerine Hz. Hûd'un peygamber olarak gönderildiği kavme adını veren Âd da İrem'in büyük oğlu Avs'tan torunudur. İrem'in diğer oğlu Âbir'den torunu Semûd'un kavmi ise Hicr'de yerleşmiş olup onlara da Hz. Sâlih gönderilmiştir (Mes'ûdî, I, 41-42; Cevâd Ali, I, 299).

İrem'in bir kabile adı olduğunu söyleyenlere göre bu kabile Âd kavminin bir kolu olup adını kavmin atası olan İrem'den almıştır. Tarihçiler ve müfessirler, Kur'an'daki bir ifadeden de hareketle (en-Necm 53/50) Âd kavmini Âd-i Ūlâ ve Âd-i Uhrâ diye iki kısma ayırmakta ve Âd-i Ūlâ'ya atalarına nisbetle İrem denildiğini nakletmektedirler (Fahreddin er-Râzî, XXXI, 166; İbn Kesîr, VIII, 394). Eski Arap şiirinde Arabistan'da yaşayan İrem adında bir kabileden bahsedilmekte ve çoğunlukla Âd, bazan da Semûd, Himyerîler ve diğerleriyle birlikte zikredilmektedir. Bu kabile Kudâr el-Ahmer (Uhaymir) tarafından ortadan kaldırılmıştır (Horovitz, s. 89-90; *El²* [Fr.], III, 1303). İbn Haldûn da İrem'in bir kabile adı olduğunu, çünkü bu adla anılan bir şehrin bulunmadığını ifade etmektedir (*el-İber*, II, 19).

Bazılarına göre İrem İskenderiye veya Şam'dır. Fakat Taberî, İskenderiye ve Şam şehirlerinin Âd kavminin yaşadığı yerle ilgili Kur'an'da verilen bilgilere (el-Ahkâf 46/21) uymadığını belirtmektedir (*Câmi'ü'l-beyân*, XXX, 113), İrem'in Yemen'de Hadramut ile San'a arasında Şeddâd tarafından inşa ettirilen şehir olduğu rivayeti daha çok benimsenmektedir (Yâkût, I, 155; Nüveyrî, XIII, 61-70). İslâmî kaynaklarda bu şehrin özelliklerine dair oldukça ayrıntılı rivayetler vardır. Yâkût, Eyle (Akabe) ile Benî İsrâîl çölü arasında Cüzâm diyarında yüksek bir dağın da İrem adıyla bulunduğunu nakletmektedir (*Mu'cemü'l-büldân*, I, 154-155). Batlamyus'un Suriye'de olduğunu söylediği Aramawa denilen yerin İrem olduğu ileri sürülmüştür. Arkeolojik araştırmalar da İrem'in Akabe'nin 25 km. doğusundaki Rem dağı olduğunu göstermektedir. Son dönem araştırmacıları Âd kavminin Arap yarımadasının kuzeybatısında, Hicaz ve Necid'den Şam'a doğru uzanan sahada yaşadığına kanidir. Kur'an'da zikredilen "İrem zâtî'l-imâd"ın Akabe yakınlarında ki bu yer olduğu ileri sürülmektedir (Cevâd Ali, I, 301; *el-Meusû'atü'l-'Arabîyye*, I, 932). Şam'ın İrem olduğunu söyleyenlere göre Şam, Ârâmîler'in önemli merkezlerinden ve başşehirlerinden biri olup İrem'den maksat da Aram'dır. Hemedâ-

nî "İrem zâtî'l-imâd"ın Şam olduğu, Ceyrûn b. Sa'd b. Âd'ın kurduğu bu şehrin mermer sütunları sebebiyle "Ceyrûn zâtü'l-imâd" diye anıldığını kaydeder (Cevâd Ali, I, 303).

Şemseddin Sâmi, Muâviye b. Ebû Süfyan zamanında Abdullah b. Kılâbe adında bir zatın, Ermen harabelerinde Âd kavmine ait bir miktar kıymetli mücevherat bulunduğu yolunda bazı bilgiler aktarırsa da (*Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 839) bu bilgilerin kaynağı kabul edilen "İrem zâtü'l-imâd" hadisinin sahih olmadığı tesbit edilmiştir (Aydemir, s. 220-222).

Şark-İslâm edebiyatlarında İrem kelimesi daha ziyade (Bâğ-ı İrem) şekliyle mutluluk verici, mâmur ve gösterişli binaları, evleri vb. yerleri ifade eden bir mazmun olarak kullanılmıştır. Bağları ve rengârenk ağaçları ile İrem bahçeleri baharı temsil eder; ayrıca sevgilinin bulunduğu evi, gezindiği bahçeyi vb. mahalleri tanımlamada kullanılır: "Görmedik öyle melek-sûreti bu dünyâda / Belki Rıdvân kaçırıp küy-i İrem'den gelmiş" (Sünbülzâde Vehbî).

İrem tasavvufî edebiyatta da "insanın gönlü, Tanrı'nın tecellîgâhı, Tanrı ile buluşma yeri" anlamında bir remiz olarak kullanılmıştır: "Cemâlini gören ey ravzanı gülîstânı / İrem sarâyını yâ sahn-ı gülîstânı n'ider" (Nesîmî).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafavî, *et-Taḥkîk*, "el-İrem" md.; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, XXX, 111-113; a.mlf., *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), I, 216; II, 19; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, I, 41-42, 195; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXXI, 165-167; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 154-157; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XIII, 61-70; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (nşr. Sâmi b. Muhammed es-Selâme), Riyad 1418/1997, VIII, 394-396; İbn Haldûn, *el-İber*, II, 19; DB, I/1, s. 875-876; J. Horovitz, *Koranische Untersuchungen*, Berlin-Leipzig 1926, s. 89-90; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Baroda 1938, s. 53; Ağah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1943, s. 153; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 298-306; Abdullah Aydemir, *Tefsîrde İsrâiliyyât*, Ankara 1979, s. 216-222; Tahir Üzgör, *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Ankara 1990, s. 547-548; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1992, s. 218; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 839; A. J. Wensinck, "İrem Zâtü'l'imâd", *IA*, V/2, s. 1058-1059; W. M. Watt, "Iram", *El²* (Fr.), III, 1303; Ali M. Dinçol, "Ârâmîler", *DİA*, III, 268-269; İhsan en-Nas, "İrem zâtî'l-imâd", *el-Meusû'atü'l-'Arabîyye*, Dimaşk 1998, I, 930-932.

ÖMER FARUK HARMAN

İRFAN

(bk. MÂRİFET).